

اقدامهای دستگاههای دولتی ایران در زمینه

پیشگیری از بزهکاری

□ امیرحسین نیازپور^۱

□ دانشجوی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه شهید

بهشتی

چکیده

پیشگیری از بزهکاری امروزه در کنار سرکوبگری یکی از مؤثرترین ابزارهای سیاست جنایی برای پاسخ‌دهی به بزهکاری به شمار می‌رود. نهادهای دانشگاهی و پیرادانشگاهی ایران با آموزش و پژوهش در این زمینه و دستگاههای اجرایی و قضایی از رهگذر اجرای سیاستها، برنامه‌ها و طرحهای متعدد در این راستا کوشیده‌اند تا از یک سو نوشتگان پیشگیری از بزهکاری در ایران را غنی نمایند و از سوی دیگر، از میزان بزهکاری بکاهند. با وجود این، نهادهای دانشگاهی و پیرادانشگاهی با موانع متعددی برای آموزش و پژوهش در این خصوص و دستگاههای اجرایی و قضایی با کاستیهایی در سیاست‌گذاریها و اجرای برنامه‌ها و طرحهای پیشگیری از بزهکاری روبه‌رو می‌باشند. در این نوشتار، تلاش شده است با رویکردی تحلیلی پس از

شناسایی چالش‌های فراروی پیشگیری از بزهکاری در ایران، راهکارهای مناسبی در این زمینه ارائه گردد. کلید واژگان: پیشگیری از بزهکاری، نهادهای دانشگاهی و پیرادانشگاهی، پیشگیری جمعی از بزهکاری، دستگاههای اجرایی و قضایی.

درآمد

پیشگیری از بزهکاری یا جرم‌شناسی پیشگیری به عنوان تدابیر و اقدامهای غیر کیفری (کنشی) کاهنده میزان بزهکاری با رویکردی غیر تجربی، پیشینه‌ای دیرین دارد؛ بدین سان، شماری از ادیبان و فیلسوفان از جمله ادیبان و فیلسوفان ایرانی در نوشته‌های خویش به چگونگی ارتکاب بزهکاری و پیشگیری از آن اشاره کرده‌اند. شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی از ادیبانی است که در بابهای «در تأثیر تربیت» و «در آداب صحبت» کتاب گلستان، چند حکایت را به نقش عوامل زادگانی، اقتصادی، تربیتی و... در بزهکاری و چگونگی پیشگیری از آن اختصاص داده است؛ برای نمونه، در باب «در تأثیر تربیت» گفته است: «اغلب تهی‌دستان دامن عصمت به معصیت آلاینند و گرسنگان نان ربایند» (سعدی شیرازی، ۱۳۷۰: ۱۹۹).

همچنین شماری از اندیشمندان علوم جنایی از جمله سزار بکاریا^۱ (ر.ک: ۱۳۸۰: ۱۴۶-۱۵۳) و ژرمی بنتام^۲ (پرادل، ۱۳۸۰: ۱۴۶-۱۵۴؛ صفاری، ۱۳۸۰: ۲۸۴) در آثار خویش با این رویکرد، به نقش مؤثر تدابیر غیر کیفری در کاهش میزان بزهکاری توجه نموده‌اند. پیشگیری از بزهکاری با تولد مکتب تحقیقی و انتشار دیدگاههای «انریکو فری»^۳ در ۱۸۸۱ م. وارد مرحله تازه‌ای شد؛ بدین شکل که وی در کتاب *جامعه‌شناسی جنایی* با رویکردی تجربی، تدابیر کیفری (واکنشی) را به تنهایی برای مبارزه با بزهکاری ناکافی دانست؛ از این رو، به استفاده از تدابیر غیر کیفری برای پاسخ‌دهی به این پدیده اشاره کرد. از آن هنگام به بعد، استادان علوم جنایی و سیاست‌گذاران جنایی با دو رویکرد کنشی و واکنشی به پاسخ‌دهی به بزهکاری روی آورده‌اند؛ استادان علوم جنایی از یک سو با آموزش پیشگیری از بزهکاری در

۱. Cesare Beccaria.

۲. Jeremy Bentham.

۳. Enrico Ferry

دانشگاهها و نظریه پردازی در این زمینه، در صدد تبیین مفهوم این پدیده برآمده‌اند و از سوی دیگر، با تأسیس «نهادهای پیرادانشگاهی فراملی» مانند «جامعه بین‌المللی جرم‌شناسی»^۱ و «جامعه بین‌المللی دفاع اجتماعی»^۲ و گنجاندن آن به عنوان یکی از هدفها و وظایف این نهادها، به پیشگیری از بزهکاری از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی فراملی، همایشهای جرم‌شناختی، انتشار نشریه‌های علمی و... به طور ناخودآگاه، جنبه جهانی بخشیده‌اند.

سیاست‌گذاران جنایی فراملی نیز در دو گستره جهانی و منطقه‌ای، پیشگیری از بزهکاری را مورد توجه قرار داده‌اند. در گستره جهانی، سازمان ملل متحد از رهگذر تأسیس «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری»، برگزاری کنگره‌های پنج سالانه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۵) و تدوین اسناد متعدد الزام‌آور و ارشادی در این زمینه، مانند پیمان‌نامه حقوق کودک ۱۹۸۹ م.، پیمان‌نامه مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی ۲۰۰۰ م.، پیمان‌نامه مبارزه با فساد ۲۰۰۳ م.، رهنمودهای سازمان ملل متحد برای پیشگیری از بزهکاری نوجوانان ۱۹۹۰ م. و...، پیشگیری از بزهکاری را در مقوله‌های سیاستهای جنایی این سازمان قرار داده است.

در گستره منطقه‌ای، شورای اروپا با تشکیل «کمیته اروپایی مسائل جنایی»، برگزاری همایشهای جرم‌شناختی و تدوین اسناد متعدد در این خصوص، مانند توصیه‌نامه نقش اقدامهای روان‌شناختی-اجتماعی زود هنگام در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه در سال ۲۰۰۰ م.، به پیشگیری از بزهکاری توجه کرده است. بدین ترتیب، سیاست‌گذاران جنایی فراملی از رهگذر اسناد متعدد الزام‌آور و ارشادی فراملی کوشیده‌اند با «جهانی کردن مفهوم پیشگیری از بزهکاری»، دیگر سیاست‌گذاران جنایی را به سوی اتخاذ تدابیر مناسب در این زمینه هدایت نمایند.

۱. گفتنی است که این نهاد در ۱۹۳۴ م. از سوی شماری از استادان علوم جنایی کشور ایتالیا و فرانسه به منظور گسترش روابط فراملی، پیشبرد پژوهشهای علمی و بسترسازی برای انتشار دستاوردهای علمی تشکیل شده است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۳: ص ۵۶۴).

۲. افزودنی است که این نهاد در ۱۹۴۹ م. به پیشگامی مارک آنسل برای انسانی کردن دفاع اجتماعی، از جمله پیشگیری از بزهکاری تأسیس شده است (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: آنسل، ۱۳۷۵).

در گستره ملی، شمار زیادی از کشورها به پیشگیری از بزهکاری از رهگذر آموزش و پژوهش در دانشگاهها و تدوین مقررات توجه کرده‌اند. در ایران، جرم‌شناسی از دهه ۱۳۳۰ ش. به عنوان یک ماده درسی وارد دانشگاهها شده است. به گواهی «تاریخ علوم جنایی ایران» از آن هنگام به بعد، به ویژه از دهه ۱۳۷۰ ش.، استادان علوم جنایی با تدریس این دانش در دانشگاهها، نگارش و ترجمه آثار متعدد علمی-جرم‌شناختی، آموزش و پژوهش درباره پیشگیری از بزهکاری را به سطح مقبولی رسانده‌اند.

سیاست‌گذاران جنایی ایران نیز پیشگیری از بزهکاری را با بهره‌گرفتن از گفتمان دانشگاهیان و به منظور همسویی با سیاست‌گذاران جنایی فراملی در مقررات فراقنینی و شماری از مقررات تقنینی و فروتقنینی به عنوان یکی از اهداف و وظایف برخی از نهادهای اجرایی و قضایی پیش‌بینی کرده‌اند. با وجود این، مفهوم پیشگیری از بزهکاری و کاربردی شدن آن در ایران، هنوز جایگاه خود را در دستگاههای علمی، به ویژه در دستگاههای قضایی و اجرایی نیافته است. این امر، بی‌تردید از وجود برخی موانع بر سر راه دستگاههای علمی و کاستیهای موجود در دستگاههای قضایی و اجرایی سرچشمه می‌گیرد.

در این نوشتار، تلاش شده است، در گفتار نخست، موانع دستگاههای علمی در زمینه آموزش و پژوهش درباره پیشگیری از بزهکاری و در گفتار دوم، کاستیهای دستگاههای اجرایی و قضایی در اجرای هدفها و وظایف مربوط به پیشگیری از بزهکاری مورد بررسی قرار گیرد.

گفتار نخست:

اقدامهای دستگاههای علمی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

آموزش و پژوهش پیشگیری از بزهکاری که یکی از شاخه‌های جرم‌شناسی کاربردی است، در ایران پیش از هر نهاد دیگری در نهادهای دانشگاهی و پیرا دانشگاهی انجام شده است.

الف) اقدامهای نهادهای دانشگاهی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

جرم‌شناسی رشته‌ای از «علوم جنایی پیراحقوقی»^۱ است که با «رویکردی علمی» به شناسایی علل ارتکاب پدیده بزهکاری، مطالعه بزهکار و یافتن روشهای پیشگیری از بزهکاری و بازپروری بزهکار می‌پردازد؛ به دیگر سخن، این دانش با مطالعه بزهکاری و بزهکار، چگونگی پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکار را مورد بررسی قرار می‌دهد (کی‌نیا، ۱۳۷۶: ۲).

جرم‌شناسان از گذشته، این رشته را با رویکردهای مختلفی تقسیم‌بندی کرده‌اند، اما در این میان، دسته‌بندی آن بر اساس دو «رویکرد نظری» و «رویکرد کاربردی» از سایر گونه‌بندیها بارزتر است. جرم‌شناسی طبق این معیار به دو شاخه «جرم‌شناسی نظری»^۲ و «جرم‌شناسی کاربردی»^۳ تقسیم می‌گردد.

جرم‌شناسی نظری رشته‌ای است که به بررسی علل و چگونگی شکل‌گیری فرایند بزهکاری می‌پردازد (گسن، ۱۳۷۴: ۱۹). این شاخه با توجه به اینکه بزهکاری را از یک سو با رویکردی فردی و از سوی دیگر با رویکردی عمومی مورد مطالعه قرار می‌دهد، به دو گونه «جرم‌شناسی خرد»^۴ و «جرم‌شناسی کلان»^۵ دسته‌بندی می‌شود. جرم‌شناسی خرد رشته‌ای است که با رویکردی فردی، در پی شناسایی علل فردی بزهکاری، مانند علل زیستی و علل روانی است؛ از این رو، بررسی شخصیت بزهکار و وضعیت پیش‌جنایی در گستره این شاخه جای می‌گیرد. جرم‌شناسی کلان شاخه‌ای است که با رویکردی عمومی، در صدد شناسایی نقش شرایط طبیعی، نظام سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در ارتکاب بزهکاری است. بدین سان، ساختار سیاسی،

۱. گفتنی است که علوم جنایی پیراحقوقی، شاخه‌ای از علوم جنایی است که با رویکردی به هنجار، بزهکاری را به عنوان پدیده‌ای انسانی-اجتماعی، از یک سو اثبات و از سوی دیگر تحلیل می‌کند (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۷-۱۹).

۲. Theoretical Criminology.

۳. Applied Criminology.

۴. Micro Criminology.

۵. Macro Criminology.

اقتصادی، فرهنگی و طبیعی یک جامعه و تأثیر آن بر بزهکاری در این رشته مطالعه می‌گردد.

جرم‌شناسی کاربردی شاخه‌ای است که با بررسی مؤثرترین ابزارهای علمی پاسخ‌دهی به بزهکاری، در صدد پیشگیری از بزهکاری نخستین بزهکاران احتمالی (جرم‌شناسی پیشگیری)،^۱ پیشگیری از بزهکاری دوباره بزهکاران واقعی (جرم‌شناسی بازپروری)^۲ و بهبود عملکرد دستگاه عدالت کیفری (جرم‌شناسی حقوقی)^۳ است (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نوربها، ۱۳۷۷: ۲۰۰-۲۱۵؛ نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۰: ۴۳-۴۵).

آموزش و پژوهش جرم‌شناسی در ایران از دهه ۱۳۳۰ ش. به شکل یک عنوان درسی در فهرست درسه‌های دوره‌های کارشناسی حقوق، کارشناسی ارشد و دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی گنجانده شده است. استادان علوم جنایی، به ویژه از دهه ۱۳۷۰ ش.، تلاش کرده‌اند که از رهگذر آموزش پیشگیری از بزهکاری در قالب درس جرم‌شناسی در دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، نگارش و ترجمه مقاله‌های متعددی در این زمینه و راهنمایی پایان‌نامه‌های مربوط به این شاخه، نوشتگان پیشگیری از بزهکاری در ایران را غنی نمایند. با وجود این، به نظر می‌رسد آموزش و پژوهش پیشگیری از بزهکاری در ایران با موانع متعددی رویارو می‌باشد؛ از جمله عدم پیش‌بینی مستقل آن در مواد درسی دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی؛ نبود ردیف شغلی برای متخصصان پیشگیری از بزهکاری (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۲: ۴۱۳-۴۲۵) و دسترسی نداشتن استادان علوم جنایی به آمارهای جنایی دقیق برای نظریه‌پردازی در این زمینه.

۱. Prvention Criminology.

۲. Clinical Criminology.

۳. Legal Criminology.

ب) اقدامهای نهادهای پیرادانشگاهی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

شماری از نهادهای پیرادانشگاهی در قالب مؤسسه، انجمن و قطب به فعالیت در زمینه آموزش و پژوهش پیشگیری از بزهکاری مبادرت ورزیده‌اند.

۱. اقدامهای مؤسسه تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۰ ش. برای آموزش و پژوهش در زمینه رشته‌های مختلف علوم جنایی، «مؤسسه تحقیقاتی علوم جزایی و جرم‌شناسی» را تأسیس کرد. بنیان‌گذاران این مؤسسه، بر اساس ماده ۱ اساسنامه آن، «تحقیق و مطالعه برای شناسایی علل پیدایش جرم» (بند ۱)، «پیدا کردن طریقه‌های مؤثر برای پیشگیری از ارتکاب جرم» (بند ۲)، «کشف علل بزهکاری اطفال» (بند ۳)، «کشف روشهای علمی- تربیتی برای اصلاح بزهکاران و ارائه طریقه‌های بازگرداندن آنان به زندگانی شرافتمندانه و جلوگیری از تکرار جرم» (بند ۴)، «تحقیق درباره روشهای رایج ارتکاب جرم به منظور تسهیل کشف جرایم» (بند ۷) و... را در شمار هدفهای این مؤسسه قرار داده‌اند (برای آگاهی بیشتر، رک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۶: ۲۱۹). بدین سان، دست‌اندرکاران مؤسسه مذکور، تاکنون طرحهای پژوهشی متعددی مانند مهاجرت و جرم در حوزه قضایی کرج، سرقت اطفال و نوجوانان در تهران بزرگ، وضعیت کودکان خیابانی در مشهد، سیاست جنایی ایران و اسلام، جایگزینهای کیفر زندان، فرار دختران و همسرکشی، برگزاری نشستهای علمی و ترجمه آثار مربوط به پیشگیری از بزهکاری را در راستای اجرای هدفهای مؤسسه یادشده انجام داده‌اند.

۲. اقدامهای انجمن ایرانی جرم‌شناسی در زمینه پیشگیری از بزهکاری
شماری از استادان دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۳۷۲ ش. به منظور پیشبرد و گسترش آموزش و پژوهش جرم‌شناسی به تأسیس «انجمن ایرانی

جرم‌شناسی» همت گماردند. این انجمن مطابق مواد ۲ و ۳ اساسنامه آن، «بنیادی غیر انتفاعی است و صرفاً در زمینه‌های علمی، تحقیقاتی و تخصصی مربوط فعالیت می‌کند»^۱ از این رو، بر اساس بندهای ۴ و ۶ ماده ۶ اساسنامه مذکور، «ارائه خدمات آموزشی، علمی، پژوهشی و تهیه و تدوین و انتشار نشریات علمی، آموزشی و برگزاری گردهماییهای آموزشی و پژوهشی در سطوح داخلی و خارجی با رعایت قوانین و مقررات جاری کشور» در شمار وظایف این انجمن قرار گرفته است. انجمن یادشده، بر اساس ماده ۱۰ این اساسنامه برای اجرای هدفها و انجام وظایف پیش‌بینی شده، رکنهای متعددی از جمله هیئت مؤسس، مجمع عمومی، هیئت مدیره، دبیرخانه و بازرس دارا می‌باشد. هیئت مدیره انجمن یادشده، طبق بندهای ۳ و ۱۱ ماده ۱۸ اساسنامه مذکور موظف شده است «جلسات سخنرانی و گردهماییهای علمی و پژوهشی را با رعایت قوانین و مقررات جاری کشور و تشکیل کمیته‌های اجرایی و تخصصی مختلف...» برگزار نماید.

بدین‌سان، ملاحظه می‌شود که آموزش و پژوهش در زمینه پیشگیری از بزهکاری به عنوان یکی از هدفها و وظایف انجمن مزبور پیش‌بینی شده است. بنیان‌گذاران این انجمن، اگرچه از هنگام تأسیس آن تاکنون کوشیده‌اند با برگزاری نشستهای علمی و ارائه سخنرانی در همایشهای متعدد درون‌مرزی و برون‌مرزی در زمینه پیشگیری از بزهکاری، نوشتگان این شاخه را غنی نمایند، به نظر می‌رسد برای اجرای هدفها و انجام وظایف این انجمن با مشکلاتی از جمله کمبود امکانات مالی، نداشتن مکانی مناسب برای انجام آموزش و پژوهش روبه‌رو می‌باشند.

۳. اقدامهای قطب علمی سیاست جنایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری
دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۳۸۰ ش. از سوی وزارت علوم،

۱. افزودنی است که «انجمن ایرانی جرم‌شناسی» با وجود اینکه بنیادی غیر انتفاعی و غیر دولتی است، زیر نظر کمیسیون انجمنهای علمی وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری و با کمکهای مادی سالیانه آن فعالیت می‌کند.

تحقیقات و فن آوری به عنوان قطب علمی حقوق شناخته شد؛ از این رو، شماری از استادان گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی این دانشکده با توجه به تجربه و تخصصشان در زمینه حقوق کیفری تطبیقی و سیاست جنایی، در سال ۱۳۸۴ ش. در صدد تأسیس «قطب علمی حقوق کیفری تطبیقی» و «قطب علمی سیاست جنایی» برآمدند (اردبیلی، ۱۳۸۴: ۳). بنیان‌گذاران قطب علمی سیاست جنایی بر اساس ماده ۲ شرح وظایف آن، «اعتلای موقعیت علمی کشور در زمینه سیاست جنایی، دستیابی به آخرین یافته‌های علمی در این زمینه، بومی کردن موضوعهای مربوط به سیاست جنایی، بسترسازی به منظور پرورش پژوهشگران و اندیشمندان و استفاده از اندیشه آنان در زمینه سیاست جنایی و اهتمام به اصلاح و تنقیح مقررات» (ر.ک: شرح وظایف قطب سیاسی جنایی) را از هدفهای تأسیس این قطب برشمرده‌اند. اینان با توجه به معنای نوین سیاست جنایی (ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۴: ۲۱۶) در پرتو ماده ۳ شرح وظایف آن، برای تحقق هدفهای قطب مزبور، شش گروه مطالعاتی تخصصی از جمله «گروه پیشگیری از جرم» را پیش‌بینی کرده‌اند. این قطب، اگرچه اکنون مراحل تصویب در وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری را پشت سر می‌گذارد، از رهگذر تشکیل گروه پیشگیری از جرم و انجام پژوهش در این زمینه می‌تواند در غنابخشی به نوشتگان پیشگیری از بزهکاری، دستیابی به آخرین یافته‌های علمی در این زمینه، بومی کردن مطالعه‌های مقایسه‌ای (تطبیقی) پیشگیری از بزهکاری، تربیت متخصص در این راستا و ارتقای سطح دانش دست‌اندرکاران پیشگیری از بزهکاری نقش به‌سزایی را در آینده ایفا نماید.

گفتار دوم: اقدامهای دستگاههای اجرایی و قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

خبرگان قانون اساسی، قانونگذار ایرانی و تدوین‌کنندگان مقررات فروتقنینی، پیشگیری از بزهکاری را یکی از هدفها و وظایف شماری از نهادهای اجرایی و قضایی برشمرده‌اند. این نهادها برای اجرای این هدف و انجام وظیفه در این

خصوص، اقدامهای متعددی را انجام داده‌اند.

الف) اقدامهای دستگاه اجرایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

قانونگذار ایرانی و نویسندگان شماری از مقررات فروتقیننی، وظیفه پیشگیری از بزهکاری را به برخی از نهادهای رفاهی، آموزشی، انتظامی و مدیریتی-ستادی سپرده‌اند.

۱. اقدامهای نهادهای رفاهی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

یک. اقدامهای سازمان بهزیستی کشور در زمینه پیشگیری از بزهکاری
شورای عالی انقلاب با تصویب «لایحه قانونی راجع به تشکیل سازمان بهزیستی» در سال ۱۳۵۹ ش.، پیشگیری از آسیبهای اجتماعی از جمله پیشگیری از بزهکاری را به سازمان بهزیستی کشور واگذار کرده است.^۱ این سازمان در سال ۱۳۷۱ ش. در راستای اجرای این قانون، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری را تأسیس کرد. معاونت یادشده برای پیشگیری از آسیبهای اجتماعی، به ویژه کج رویهای جنسی، اعتیاد، کودک آزاری، خشونت‌های خانوادگی و خودکشی، طرحهای متعددی از جمله آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش زندگی خانوادگی، آموزش پیش از ازدواج، مداخله در بحران، مداخله در خانواده و بازپروری کودکان را اجرا نموده است (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: دفتر پیشگیری از آسیبهای اجتماعی معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۷۸: ۳۴-۳۶؛ دفتر پیشگیری از آسیبهای اجتماعی معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، طرح ملی آموزش پیش از ازدواج: ۱۵-۱).

سازمان بهزیستی کشور اگرچه از رهگذر اجرای این طرحها به دنبال کاهش میزان برخی از آسیبهای اجتماعی بوده است، نبود سیاستهای هماهنگ در زمینه پیشگیری از آسیبهای اجتماعی، وجود نهادهای موازی در این راستا، کمبود نیروی متخصص در این خصوص، نبود نظام آماری منسجم در زمینه آسیبهای اجتماعی و

۱. گفتنی است که با تشکیل وزارت رفاه و تأمین اجتماعی در سال ۱۳۸۳ ش.، این سازمان اکنون زیر نظر وزارت یادشده فعالیت می‌کند.

نبود بسترهای مناسب برای پیشگیری جامعه‌ی از آسیبهای اجتماعی، سبب شده است تا اقدامهای این سازمان به عنوان متولی اصلی پیشگیری از آسیبهای اجتماعی از یک سو، با فعالیت دیگر نهادهای دولتی مانند وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، وزارت کشور و شهرداریها همپوشانی پیدا کند و از سوی دیگر، از ابزارها و امکانات مناسب در این خصوص بی‌بهره باشد؛ بنابراین، بازنگری در مقررات و رویه‌های مربوط به پیشگیری از آسیبهای اجتماعی می‌تواند بر کارآمدی اقدامهای سازمان یادشده و در نتیجه کاهش میزان آسیبهای اجتماعی بیفزاید.

دو. اقدامهای وزارت رفاه و تأمین اجتماعی در زمینه پیشگیری از بزهکاری قانونگذار ایرانی در سال ۱۳۸۳ ش. با تصویب «قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی» وزارت رفاه و تأمین اجتماعی را برای نیل به هدفهای زیر تأسیس کرد:

- ایجاد انسجام کلان سیاستهای رفاهی به منظور توسعه عدالت اجتماعی و حمایت از همه افراد کشور در برابر رویدادهای اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و پیامدهای آن.

- اجرای اصل ۲۹ و بندهای ۱ و ۲ اصل ۲۱ قانون اساسی.

- به‌کارگیری تمهیدات لازم در مورد فقرزدایی، حمایت از زنان باردار، حمایت از کودکان و زنان بی‌سرپرست و بیمه و ویژه بیوگان، زنان سالخورده و خودسرپرست (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: دفتر حقوقی و قوانین وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، ۱۳۸۴: ۷۷-۱۳۱).

این وزارت براساس مواد ۱۲، ۱۶ و ۲۴ قانون مذکور، موظف شده است در راستای پیشگیری از آسیبهای اجتماعی به حمایت مادی و معنوی از خانواده‌های بی‌سرپرست، بدسرپرست، کمک به اشخاص کم‌درآمد و بی‌درآمد و برنامه‌ریزی برای اشتغال‌زایی، بهبود شرایط اقتصادی و بهداشتی گروههای ویژه مبادرت ورزد.

ملاحظه می‌شود که قانونگذار ایرانی با نهادن چنین وظایفی بر عهده وزارت رفاه و تأمین اجتماعی به پیشگیری از آسیبهای اجتماعی از جمله پیشگیری از بزهکاری در گستره رفاهی توجه کرده است. با وجود این، وجود نهادهای موازی در این

زمینه، وزارت یادشده را برای انجام این وظیفه سرگردان کرده است.^۱

۲. اقدامهای نهاد آموزشی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

امروزه بیشتر قانونگذاران و سیاست‌گذاران در کنار کارکرد آموزشی محیط تحصیلی به کارکرد پرورشی- تربیتی آن نیز توجه می‌کنند (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۲: ۵۵۹-۶۰۰، نیازپور، ۱۳۸۳: ۹۹-۱۳۳). قانونگذار ایرانی و نویسندگان شماری از مقررات فروتقینی، در پرتو مواد ۱ و ۲ قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش ۱۳۶۶ ش.، ماده ۸ قانون تشکیل شوراهای آموزش و پرورش در استانها، شهرستانها و مناطق کشور ۱۳۶۸ ش.، ماده ۱ اساسنامه انجمن اولیا و مربیان ۱۳۵۸ ش.، ماده ۲ اساسنامه سازمان آموزش و پرورش استثنایی ۱۳۷۰ ش. و اساسنامه پژوهشکده تعلیم و تربیت وابسته به آموزش و پرورش ۱۳۷۵ ش.، تلاش کرده‌اند سیاست‌گذاران وزارت آموزش و پرورش را به سوی اتخاذ سیاستها و اجرای برنامه‌های تربیتی- پرورشی از جمله سیاستها و برنامه‌های پیشگیرانه هدایت نمایند.

وزارت آموزش و پرورش برای اجرای این سیاستها در سال ۱۳۷۷ ش. با تأسیس دفتر پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر زیر نظر معاونت پرورشی، برنامه‌ها و طرحهای متعددی مانند برنامه آموزش مهارتهای زندگی، برنامه مدرسه مروج سلامت و طرح پیشگیری مشارکتی مدرسه‌محور را به منظور کاهش گرایش دانش‌آموزان به اعتیاد اجرا نمود. این دفتر اگر چه با رویکردی کنشی به دنبال کاهش میزان یکی از مهم‌ترین گونه‌های بزهکاری دانش‌آموزان (یعنی اعتیاد) بود، توجه چندانی به دیگر گونه‌های بزهکاری آنان از جمله خشونت و تخریب نداشت؛

۱. افزودنی است که شماری از پژوهشگران کوشیده‌اند با رویکردی تلفیقی نسبت به اقدامهای فرابخشی، بخشی و سازمانی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، الگوی سه‌گانه‌ای را پیشنهاد دهند؛ به گونه‌ای که در سطح نخست در دبیرخانه شورای عالی رفاه و تأمین اجتماعی، «دفتر تخصصی پیشگیری»، در سطح دوم در وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، «شورای راهبردی- تخصصی پیشگیری» و در سطح سوم در نهادهای وابسته به وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، «معاونت پیشگیری» تشکیل شود (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: وامقی، ۱۳۸۴: ۱۳۳-۱۶۰).

از این رو، وزارت یادشده به منظور افزایش اطلاعات دانش آموزان، مربیان، کارکنان و والدین در خصوص آسیبهای اجتماعی، اعتیاد و نحوه پیشگیری از آنها، در سال ۱۳۸۳ ش. به تأسیس مدیریت پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی زیر نظر معاونت تربیت بدنی و تندرستی مبادرت ورزید (مدیریت پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۴). این مدیریت برای اجرای هدفهای مذکور دارای بخشهای متعددی از جمله برنامه ریزی برای کاهش تقاضای مواد مخدر، برنامه ریزی امور مواجهه با بلایای طبیعی، مددکاری و خدمات حمایتی و پیشگیری از اعتیاد و آسیبهای اجتماعی می باشد.

وزارت آموزش و پرورش با وجود ساختارمند کردن پیشگیری از بزهکاری در این وزارت و تدوین و اجرای برنامه های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت پیشگیرانه، به ویژه پس از تأسیس مدیریت پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی، با کاستیهای متعددی در اتخاذ تدابیر پیشگیرانه روبه روست؛ کاستیهایی از قبیل: ناپایداری مدیریت پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی، برخوردار نبودن از نیروهای متخصص در زمینه پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی، نداشتن امکانات مالی مناسب، محدود بودن فعالیتهای پیشگیرانه به پیشگیری از اعتیاد و ناهماهنگی با دیگر نهادهای متولی پیشگیری از آسیبهای اجتماعی.

۳. اقدامهای نهاد انتظامی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

پلیس نهادی است که با بهره گیری از ابزارهای کنشی و واکنشی، در صدد برقراری نظم و امنیت در جامعه می باشد. این نهاد، بر اساس یافته های جرم شناختی از یک سو به عنوان نهادی واکنشی در گستره نظام کیفری و از سوی دیگر به عنوان نهادی کنشی در گستره سیاست جنایی می تواند نقش به سزایی در زمینه کاهش میزان بزهکاری ایفا نماید (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۷۸: ۱۴۱).

قانونگذار ایرانی هنگام تصویب «قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران» در سال ۱۳۶۹ ش.، پیشگیری از بزهکاری را بر اساس بندهای «الف»، «ب»، «ج» و

«د» ماده ۴ این قانون بر عهده نهاد مزبور نهاده است. این نیرو از آن پس با تأسیس معاونت اجتماعی^۱ تلاش کرده است طرح‌های متعددی از جمله طرح پلیس نوجوان و طرح پلیس محلی را به منظور پیشگیری از بزهکاری اجرا نماید. با وجود این، واگذاری پیشگیری از بزهکاری به این نیرو به عنوان ضابطه قوه قضائیه، نبود نیروی کارشناس پیشگیری از بزهکاری، نبود میانکشی نیروی انتظامی با نهادهای جامعه‌ی و ایجاد دیگر نهادهای موازی با نیروی انتظامی مانند ستاد حفاظت اجتماعی، از یک سو سبب تقویت رویکرد واکنشی پلیس به پیشگیری از بزهکاری در این نیرو و از سوی دیگر، باعث ایجاد اختلال در روند فعالیت‌های نیروی انتظامی شده است.

۴. اقدام‌های نهاد مدیریتی- ستادی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

ستاد مبارزه با مواد مخدر براساس ماده ۳۳ قانون «اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن» مصوب ۱۳۷۶ ش.، ماده ۲۹ آیین‌نامه اجرایی قانون «اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر» مصوب ۱۳۷۷ ش. و شماری از تصویب‌نامه‌ها موظف شده است در راستای پیشگیری از بزهکاری ناشی از مواد مخدر اقدام نماید.

این ستاد که از سه بخش ستاد، دبیرخانه و شورای هماهنگی تشکیل می‌شود، با تأسیس کمیته‌های مقابله با عرضه، کاهش تقاضا و درمان، بازپروری و حرفه‌آموزی از سال ۱۳۷۷ ش. و معاونت کاهش تقاضا و اداره کل امور فرهنگی و پیشگیری از سال ۱۳۸۱ ش. زیر نظر دبیرخانه و همکاری با نهادهای فراملی مانند دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر سازمان ملل متحد^۲ و نهادهای ملی اعم از دولتی و جامعه‌ی، به تدوین پیش‌نویس منشور ملی کنترل و مبارزه با مواد مخدر، تهیه پیش‌نویس برنامه ملی مبارزه با تولید، توزیع و مصرف مواد مخدر (اداره کل امور فرهنگی و پیشگیری دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۳: ۱۹؛ بدریان، ۱۳۸۲: ۸۲۷-۸۷۴)، برنامه‌ریزی در زمینه برنامه‌های آگاهی‌دهنده، آموزشی، سرگرمی-تفریحی، مشاوره‌ای-حمایتی، تربیت نیروهای متخصص در این خصوص و همکاری با نهادهای جامعه‌ی مبادرت ورزیده

۱. افزودنی است که نیروی انتظامی در سال ۱۳۸۴ ش. در راستای توجه بیشتر به پیشگیری از بزهکاری به تأسیس «معاونت پیشگیری انتظامی» در این نیرو مبادرت ورزید.

۲. United Nations Office on Drug and Crime.

است.

ستاد مبارزه با مواد مخدر اگرچه از بودجه‌ای ویژه^۱ برای پیشگیری از این گونه از بزهکاری برخوردار است، نامتناسب بودن سیاست کیفی ایران در زمینه پاسخ‌دهی به برخی از جلوه‌های این دسته از بزهکاری مانند اعتیاد، نبود ساختاری ثابت در این ستاد به ویژه در دبیرخانه آن، به کار نگرفتن نیروهای کارشناس پیشگیری از بزهکاری (وزیربان، ۱۳۸۲: ۲۲۱)، بسترهای مشارکت نهادهای جامعه‌ی در پیشگیری از این گونه از بزهکاری، این ستاد را در کاستن از میزان بزهکاری مواد مخدر ناکام گذاشته است.^۲

ب) اقدامهای دستگاه قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

خبرگان قانون اساسی در سال ۱۳۵۸ ش.، پیشگیری از بزهکاری را از رهگذر قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶، در شمار وظایف قوه قضائیه قرار داده است. این قوه از آن هنگام تا امروز کوشیده است با تأسیس نهادهای پژوهشی و مدیریتی متعددی، زمینه‌های اجرای قسمت نخست بند یادشده را فراهم کند.

۱. اقدامهای نهادهای پژوهشی - قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری

قوه قضائیه از سال ۱۳۶۳ ش. تاکنون، نهادهای پژوهشی متعددی را به منظور تحقیق در زمینه وظایف واگذارشده از جمله پژوهش در زمینه چگونگی اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ تأسیس کرده است.

۱. افزودنی است که تبصره ۲ ماده ۳۳ قانون مزبور مقرر می‌دارد: «برای پیشگیری از ارتکاب جرایم مواد مخدر، دولت موظف است هر سال، بودجه‌ای به این امر اختصاص و به دستگاههای ذیربط موضوع همین ماده ابلاغ نماید».

۲. گفتنی است که دبیر کل ستاد مبارزه با مواد مخدر در زمینه ارزیابی عملکرد این ستاد، خاطر نشان ساخته است که در دو دهه گذشته، ستاد مزبور بیشتر بر اقدامهای واکنشی در برابر قاچاق مواد مخدر و درمان معتادان تمرکز کرده و در خصوص پیشگیری از این دسته از بزهکاری اقدامی جدی انجام نداده است (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: روزنامه اطلاعات، سه‌شنبه مورخ ۹ خرداد ۱۳۸۵ (شماره ۲۳۶۴)، ص ۱۳).

یک. اقدامهای مرکز مطالعات حقوقی و قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری شورای عالی قضایی در راستای ایجاد بسترهای مناسب برای آسان نمودن انجام وظایف سپرده شده به قوه قضائیه با تصویب آیین نامه‌ای در سال ۱۳۶۳ ش.، به تأسیس مرکز مطالعات حقوقی و قضایی مبادرت ورزید (برای آگاهی بیشتر، رک: آیین نامه مرکز مطالعات حقوقی و قضایی دادگستری، ۱۳۶۴: ۱۸۱-۱۸۳). این مرکز که در آن هنگام به عنوان تنها نهاد پژوهشی قوه قضائیه توسط وزیر دادگستری اداره می شد، بر اساس ماده ۲ آیین نامه آن موظف بود، در زمینه موضوعهایی از جمله «بررسی وضع موجود چگونگی کشف جرم و تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمان و اجرای حدود و مطالعه درباره وضع مطلوب در این موارد» (بند ۵)، «ارزیابی عملکرد زندانها» (بند ۷)، «انجام تحقیقات علمی- فنی در زمینه مسائل حقوقی، قضایی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و...» (بند ۱۷) و «پژوهش درباره اقدامات مناسب پیشگیری از وقوع جرم» (بند ۶) اقدام نماید.

مرکز مطالعات حقوقی و قضایی برای انجام این وظایف از بخشهای هیئت علمی- فنی، اسناد و مدارک و دبیرخانه تشکیل می شد. بخش هیئت علمی- فنی که بر اساس مواد ۴ و ۱۳ آیین نامه مذکور از فقها و دانشمندان حوزه‌های علمیه، استادان حقوق، علوم انسانی و نیز قضات با تجربه دادگستری بهره می جست، در صدد تعیین اولویتهای پژوهشی، تهیه طرحهای تحقیقاتی، تصویب طرحها و برنامه‌های این مرکز، تشکیل گروههای تخصصی و نظارت بر انجام پژوهشها بود.

این مرکز با وجود اینکه حدود هفت سال فرصت داشت در زمینه علوم حقوقی و جنایی به فعالیتهای پژوهشی مبادرت ورزد، نامتناسب بودن ترکیب اعضای هیئت علمی- فنی این مرکز با وظایف آن، پیش‌بینی نکردن عضو جرم‌شناس در میان اعضای هیئت علمی- فنی و ماهیت نگرش دست‌اندرکاران آن نسبت به عملیاتی- اجرایی کردن قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ (طاهایی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۴۵) باعث گردیده است تا مرکز مطالعات حقوقی و قضایی نتواند در زمینه اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ (پیشگیری از بزهکاری) چندان مؤثر عمل کند.

دو. اقدامهای دفتر مطالعات و پیشگیری از وقوع جرم در زمینه پیشگیری از بزهکاری

قوة قضائیه به منظور تمرکز بیشتر بر پیشگیری از بزهکاری، در سال ۱۳۷۰ ش. دفتر مطالعات و پیشگیری از وقوع جرم را با مسئولیت دادستان کل کشور جایگزین مرکز مطالعات حقوقی و قضایی دادگستری کرد. این دفتر بر اساس اساسنامه آن موظف بود در راستای پیشگیری از بزهکاری به بررسی فرایند جنایی، شناسایی علل ارتکاب بزهکاری و اتخاذ تدبیرهای مناسب برای مبارزه با بزهکاری مبادرت ورزد (همان، ۴۶).

دفتر مزبور برای انجام وظایف واگذار شده از سه بخش ستاد، دبیرخانه و اداره کل مطالعات پیشگیری از وقوع جرم تشکیل می‌شد. ستاد پیشگیری از وقوع جرم با عضویت دادستان کل کشور (رئیس ستاد)، مدیر کل مطالعات پیشگیری از وقوع جرم، رئیس سازمان قضایی نیروهای مسلح و سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، نمایندگان رئیس جمهور و وزارتخانه‌ها، نماینده مجلس شورای اسلامی، دبیر ستاد پیشگیری از وقوع جرم و نماینده کمیسیون تخصصی اداره کل مطالعات پیشگیری از وقوع جرم، به سیاست‌گذاری در زمینه پیشگیری از بزهکاری می‌پردازد. اداره کل مطالعات پیشگیری از وقوع جرم نیز که در واقع، هسته پژوهشی این دفتر بود، با برخورداری از دوازده کمیسیون تخصصی در خصوص علت‌شناسی برخی از گونه‌های بزهکاری مانند بزهکاری کودکان و شناسایی روشهای پیشگیری از ارتکاب این جرمها، فعالیت می‌کرد.

این دفتر اگرچه نزدیک پنج سال (یعنی تا سال ۱۳۷۵ ش.) در زمینه پیشگیری از بزهکاری تلاش کرد، به نظر می‌رسد به دلیل گزینش رویکرد عملیاتی-اجرایی در این خصوص، نتوانست گامی جدی در راستای اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی بردارد.

سه. اقدامهای مرکز پژوهشهای قوة قضائیه در زمینه پیشگیری از بزهکاری
قوة قضائیه به دلیل موفق نبودن نهادهای پژوهشی-قضایی پیشین در بسترسازی برای

اجرای وظایف واگذار شده به این قوه، به ویژه قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، با تصویب آیین‌نامه‌ای در سال ۱۳۷۵ ش. به تأسیس مرکز پژوهش‌های قوه قضائیه مبادرت ورزید (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: خسروی، ۱۳۷۷: ۱۷۸-۲۰۲). این مرکز که در واقع، جایگزین دفتر مطالعات و پیشگیری از وقوع جرم شد، طبق ماده ۱ آیین‌نامه آن، زیر نظر معاون قضایی قوه قضائیه تشکیل گردید تا از آن پس، مرکز مذکور با ارائه روش‌های علمی از یک سو زمینه‌های اجرای درست وظایف این قوه و از سوی دیگر، اسباب کاهش میزان بزهکاری را فراهم نماید (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۶: ۱۲۷).

بدین سان، بر اساس مواد ۱ و ۷ آیین‌نامه مزبور، پژوهش در زمینه موضوعیایی از جمله بررسی نحوه پیشگیری از وقوع جرایمی که مطالعات آماری، افزایش آنها را نشان می‌دهد و اظهار نظر تخصصی درباره طریق کاهش آنها (بند ۴)، در شمار وظایف مرکز یادشده قرار گرفته بود. مرکز یادشده مطابق ماده ۴ این آیین‌نامه، برای انجام وظایف مذکور از سه بخش پژوهش و مطالعه، دبیرخانه و اداری و مالی تشکیل می‌شد. بر اساس بند «ب» این ماده و ماده ۶ آیین‌نامه مزبور، بخش پژوهش و مطالعه با حضور قضات، وکلای دادگستری، سایر حقوقدانان و استادان دانشگاه در رشته‌های مختلف حقوقی (اعم از کیفری و مدنی و اسلامی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی [البته] ترجیحاً جامعه‌شناسی کیفری و حقوقی)، علوم اجتماعی و آمار و متخصصان تحقیقات و مطالعات آماری، به تعیین اولویتهای پژوهشی، نیازسنجی تحقیقات، تعیین خط مشی کلی پژوهشها، چگونگی استفاده از تحقیقات درون مرزی و برون مرزی در برگزاری نشستهای علمی می‌پرداخت.

بخش مذکور در راستای انجام این وظایف تلاش کرد با بهره‌گیری از دانشگاهیان، طرحهای پژوهشی و ترجمه‌های متعددی را در زمینه علل و انگیزه قتل در ایران، تشکیلات قوه قضائیه و نقش آنها در پیشگیری از جرایم، آموزش الزامی خانواده و نقش آنها در پیشگیری از جرایم، کاهش جمعیت کیفری زندانها و مطالعه پیمایشی زندانها و مراکز اصلاح و بازپروری کشور و بررسی نقاط ضعف و قوت مؤثر آنها در اصلاح مجرمان، ارزیابی عملکرد مسئولان زندانها، ندامتگاهها و کانون اصلاح و تربیت، خشونت علیه زنان و کودکان، رایانه‌ای کردن نظام عدالت کیفری،

بزه‌دیده‌شناسی، مبارزه علیه فساد اداری و پیشگیری از بزهکاری به انجام برساند. مرکز پژوهشهای قوه قضائیه، با وجود اینکه دارای ساختاری مناسب بود، طی پنج سال فعالیت مانند نهادهای پیشین پژوهشی-قضایی، نتوانست اسباب اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ را فراهم کند؛ زیرا با توجه به عنوان طرحهای پژوهشی این مرکز در زمینه پیشگیری از بزهکاری پیداست که دست‌اندرکاران مرکز مذکور، پیشگیری کنشی از بزهکاری را فقط از رهگذر نهادهای اجرایی امکان‌پذیر می‌دانستند؛ به همین دلیل، بر پژوهش در زمینه پیشگیری واکنشی از بزهکاری که در شمار وظایف ذاتی دستگاه قضایی است، تمرکز نمودند؛ به دیگر سخن، آنان با ناکافی دانستن امکانات قوه قضائیه در زمینه پیشگیری کنشی از بزهکاری کوشیدند دست کم، نقش این قوه را در پیشگیری واکنشی از بزهکاری نمایان سازند و اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ را به نهادهای اجرایی واگذار کنند.

چهار. اقدامهای مرکز مطالعات توسعه قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری در راستای اجرای طرح توسعه قضایی^۱ مرکز مطالعات توسعه قضایی در سال ۱۳۸۱ ش. زیر نظر معاونت حقوقی و توسعه قضایی تأسیس شده است تا با استفاده از دانشگاهیان به پژوهشهای نظری و کاربردی متعددی در زمینه علوم حقوقی و جنایی از جمله پیشگیری از بزهکاری مبادرت ورزد. بدین سان، مرکز مزبور مطابق بند ۱۰ شرح وظایف آن موظف شده است، سیاستهای راهبردی پیشگیری از جرم را تدوین نماید. این مرکز برای تبیین راهبردها، سیاستها، هدفهای کلان نظام قضایی، ارزیابی میزان دستیابی به هدفهای مورد نظر، شناسایی گستره‌های نیازمند اصلاح، بررسی دورنمای توسعه قضایی و ارائه نظرهای مشورتی و پیشنهاد راهکارهای اجرایی (همان، ۷۵)، کمیسیونهای تخصصی متعددی را در زمینه سیاست جنایی، حقوق بازرگانی، حقوق مدنی، حقوق زنان و کودکان و پیشگیری از بزهکاری تشکیل

۱. گفتنی است که توسعه قضایی در باور مسئولان عالی قضایی دربرگیرنده تغییرات مثبت، هدفمند و اساسی برای دستیابی به عدالت، کیفیت، کارایی و اعتمادسازی در نظام قضایی کشور می‌باشد (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: معاونت حقوقی و توسعه قضایی، ۱۳۸۴: ۱۴۷).

داده است.

کمیسیون پیشگیری از وقوع جرم از سال ۱۳۸۱ ش. تاکنون با حضور شماری از پژوهشگران حقوق کیفری و جرم‌شناسی، از یک سو به مطالعه‌های نظری و کاربردی در زمینه موضوعهایی مانند درآمدی بر مدیریت پیشگیری از جرم، سیمای جنایی ایران، پیشگیری محیطی از بزهکاری، پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان، رهیافتهای بین‌المللی پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی، نقش پلیس در پیشگیری از جرم، ارزیابی پیشگیری از بزهکاری و پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی در کانادا پرداخته است (کمیسیون پیشگیری از وقوع جرم مرکز مطالعات توسعه قضایی، ۱۳۸۵: ۱-۶).

از سوی دیگر، به منظور اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶، تمرکزگرایی در مدیریت پیشگیری از بزهکاری، بومی کردن سیاستهای پیشگیری از بزهکاری و فراهم کردن بسترهای مناسب برای مشارکت نهادهای جامعوی در این زمینه، لایحه پیشگیری از وقوع جرم و پیش‌نویس برنامه ملی پیشگیری از جرم را تدوین نموده است (نیازپور، ۱۳۸۲: ۱۴۸-۱۴۹).

لایحه یادشده دربرگیرنده ۹ ماده و ۷ تبصره است که تعریف پیشگیری از جرم در ماده ۱، هدفها و وظایف سازمان پیشگیری از جرم در ماده ۴، ساختار و وظایف شورای عالی پیشگیری از جرم در ماده ۵ و ۶، ساختار و وظایف شورای استانی و شهرستانی پیشگیری از جرم در ماده ۷ و ۸ و چگونگی تدوین آیین‌نامه آن در ماده ۹ بیان شده است.^۱ برنامه مزبور نیز دربرگیرنده چهار فصل است که مفهوم پیشگیری از بزهکاری و گونه‌های آن در فصل نخست، وضعیت پیشگیری از بزهکاری در ایران در فصل دوم، بیانیه مأموریت، چشم‌انداز، هدفها و راهبردهای این برنامه در فصل سوم و برنامه‌ها و طرحهای پیشگیری از بزهکاری به دو شکل عمومی و اختصاصی در فصل چهارم تبیین شده است (کمیسیون پیشگیری از وقوع جرم مرکز مطالعات توسعه قضایی، ۱۳۸۵).

۱. این لایحه در زمان نگارش مقاله، آذرماه ۱۳۸۵ ش.، پس از تصویب در هیئت دولت در مجلس شورای اسلامی تحت بررسی است.

این کمیسیون اگرچه از هنگام تأسیس تاکنون تلاش کرده است با حضور پژوهشگران پیشگیری از بزهکاری و استفاده از دیدگاههای دانشگاهیان، وضعیت مدیریت پیشگیری از بزهکاری در ایران را سامان بخشد، به نظر می‌رسد با مشکلات متعددی از جمله برخوردار نبودن از ساختار و امکانات مالی مناسب، نداشتن آمار جنایی مورد نیاز و وجود نهادهای متعدد موازی متولی مطالعه و اجرای پیشگیری از بزهکاری در درون قوه قضائیه روبه‌روست.

۲. اقدامهای نهادهای مدیریتی - قضایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری
قوه قضائیه از نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ ش. در راستای اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، پیشگیری از بزهکاری در سطح کلان مدیریتی آن قوه مطرح کرده است؛ از این رو، نهادهای مدیریتی متعددی در این قوه با رویکردهای مختلف به منظور اجرای قسمت نخست بند مزبور تشکیل شده است.

یک. اقدامهای معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم در زمینه پیشگیری از بزهکاری

قوه قضائیه با درک این موضوع که با گذشت بیش از دو دهه از تدوین قانون اساسی، هنوز گامی جدی در زمینه پیشگیری از بزهکاری برداشته نشده است، به تأسیس معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم در سال ۱۳۸۲ ش. همت گمارد. این معاونت برای انجام مهم‌ترین وظیفه‌اش، که همان مطالعه در زمینه پیشگیری از بزهکاری بود، از شش بخش دفتر مطالعات و بررسیهای پیشگیری از وقوع جرم، اداره کل ارتباطات و مشارکتهای مدنی، اداره کل اخبار و اطلاع‌رسانی، مرکز مطبوعات و انتشارات، دفتر امور ایثارگران و اداره کل حوزه معاونت تشکیل می‌شد. دفتر مطالعات و بررسیهای پیشگیری از وقوع جرم و اداره کل ارتباطات و مشارکتهای مدنی موظف بودند به مطالعه و پژوهش در زمینه موضوعهای اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم مورد نیاز معاونت و قوه قضائیه و نیز برقراری ارتباط و جلب همکاری و مشارکت با نهادهای مختلف دولتی و غیر دولتی مبادرت ورزند. این دو اداره کل برای انجام این وظایف، بیشتر به برنامه‌ریزی در زمینه اطلاع‌رسانی

و آموزش عمومی از راه دور مردم در امور حقوقی-قضایی و پیشگیری از بزهکاری، همکاری در برگزاری برخی همایشها و رایزنی با شماری از نهادهای دولتی و جامعی به منظور ظرفیت‌سنجی در این راستا پرداختند (معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، ۱۳۸۴: ۱۲۱-۱۲۵). بدین ترتیب، این معاونت با وجود اینکه نزدیک دو سال - یعنی تا سال ۱۳۸۴ ش. - فرصت داشت تا با بهره‌جستن از دانشگاهیان و به‌کارگیری نیروهای متخصص پیشگیری از بزهکاری، چالشهای فراروی قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ را تا اندازه‌ای برطرف سازد، به دلیل تمرکز بر جنبه‌های اطلاع‌رسانی پیشگیری از بزهکاری و به‌کارنگرفتن نیروهای متخصص در این زمینه، نتوانست در بهبود وضعیت مدیریت پیشگیری از بزهکاری در ایران گام مؤثری بردارد.

دو اقدامهای سازمان قضایی نیروهای مسلح در زمینه پیشگیری از بزهکاری سازمان قضایی نیروهای مسلح در سال ۱۳۷۶ ش. به منظور علت‌شناسی بزهکاری ویژه نظامیان، تحلیل آمار جرمهای شایع و بررسی موانع دستیابی به هدفهای مورد نظر در زمینه پیشگیری از جرم، و انجام زمینه‌یابیهای مؤثر در نیروهای مسلح و تبیین اهمیت جرم‌شناسی و پیشگیری از جرم به تأسیس اداره کل پیشگیری از جرم زیر نظر معاونت قضایی و حقوقی سازمان مذکور مبادرت ورزید. این اداره کل با تدوین دو برنامه پنج‌ساله، در صدد کاهش میزان بزهکاری ویژه نظامیان بود. برنامه پنج‌ساله نخست پیشگیری از وقوع جرم که از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۱ ش. اجرا شده است با رویکردی جامعی به نیازسنجی پژوهشی جهت تعیین اولویتهای تحقیق، امکان‌سنجی و برآورد امکانات و تسهیلات درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، بررسی علمی علل و انگیزه‌های ارتکاب جرایم خاص شایع و بااهمیت در نیروهای مسلح، و ترسیم ساختار مناسب برای پیشگیری از وقوع این دسته از جرمها توجه داشت (همان، ۱۸۰)؛ بدین سان، اداره کل پیشگیری از جرم در گام نخست، از رهگذر برنامه مزبور، به شناسایی وضعیت موجود بزهکاری ویژه نظامیان، علت‌شناسی این گونه از بزهکاری و پیشگیری از وقوع آن مبادرت ورزید.

برنامه پنج ساله دوم پیشگیری از وقوع جرم که برای سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ ش. پیش‌بینی شده است، با رویکردی عملیاتی بر اقدامهایی مانند ترسیم نقشه جغرافیایی محیطهای جرم‌زا، تحلیل جمعیت کیفری جرایم خاص، تهیه برنامه‌های دیداری آموزشی بر اساس نتایج تحقیقات، تقویت ستادی پیشگیری از وقوع جرم در استانها و پردازش توصیفی آمار جرایم خاص تأکید کرده است. این اداره کل با چنین برنامه‌ای، در نظر دارد که در گام دوم، بسترهای مناسب را برای اجرای راهکارهای پیشنهادشده در برنامه پیشین فراهم نماید. به هر حال، سازمان قضایی نیروهای مسلح به دلیل تمرکز بر پیشگیری از وقوع دسته‌ای از بزهکاری و گزینش رویکردی بخشی نمی‌تواند به گونه‌ای کامل به اجرای قسمت نخست بند مزبور جامعه عمل بپوشاند.

سه. اقدامهای ستاد حفاظت اجتماعی در زمینه پیشگیری از بزهکاری
ستاد حفاظت اجتماعی در سال ۱۳۸۳ ش. بر اساس آیین‌نامه مصوب رئیس قوه قضائیه برای نیل به هدفهای زیر تشکیل گردیده است:

- هدایت جوانان متدین، اصلاح اجتماعی و حفاظت و صیانت جامعه، برقراری ارتباط همه‌اشار با تشکیلات قضایی و اخذ اطلاعات صحیح از میان مردم (مقدمه).
- اجرای بند ۱ اصل ۳ و بندهای ۴ و ۵ اصل ۱۵۶ و بند ۱ اصل ۱۵۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و برای عینیت بخشیدن به اصل ۸ قانون اساسی که وظیفه‌ای همگانی است...» (ماده ۱).

- احیای سنت حسنه امر به معروف و نهی از منکر، پیشگیری از وقوع جرم، پاکسازی جامعه از عناصر مجرم، انسجام بخشیدن به امت حزب الله در جهت اصلاح جامعه و نظارت و حمایت قانونی از امر به معروف و نهی از منکر» (ماده ۳).

ستاد یادشده مطابق مواد ۶، ۸ و ۹ این آیین‌نامه، در سطح استانی و شهرستانی با برخورداری از معاونتهای اداری، مالی و پشتیبانی، هماهنگی، مردمی و آموزش، تحقیقات و پیشگیری، به دنبال اجرای هدفها و انجام وظایف واگذار شده است. معاونتهای آموزش، مردمی، تحقیقات و پیشگیری، مطابق بندهای «ز» و «س» ماده ۸

آیین‌نامه مذکور در خصوص آموزش کلیه مأمورین ستاد، تهیه جزوه‌های خبری برای آنان، آموزش همگانی و بالابردن اطلاعات مردم در خصوص جرایم، پژوهش از طریق مؤسسات تحقیقاتی برای پیشگیری از جرم و دفاع حقوقی از مأمورین ستاد (بند «ز») و راه‌اندازی هسته‌های نخستین در محلات، مساجد، اصناف، ادارات، کارخانجات و اقشار مختلف مردم مانند دانشگاهها، حوزه‌های علمیه و غیره (بند «س») فعالیت می‌کنند.

این ستاد به دلیل برخورداری از ساختاری قضایی-امنیتی (نیازپور، ۱۳۸۳: ۲۲۱)، نداشتن امکانات اجرایی، تمرکز بر استخدام نیرو، تعدیل نیروی انسانی، تغییر یا اصلاح ساختار و تعیین بودجه، نمی‌تواند با رویکردی جرم‌شناختی در زمینه پیشگیری از بزهکاری مؤثر باشد. بدین ترتیب، با توجه به اینکه اجرای دقیق قسمت نخست بند ۵ اصل یادشده به تصویب قانون نیازمند است نه آیین‌نامه، قوه قضائیه نیز باتدوین «لایحه پیشگیری از وقوع جرم» در واقع، به دنبال پیروی از «رویکرد مدیریتی» به پیشگیری از بزهکاری است؛ بنابراین، به نظر می‌رسد با تصویب این لایحه، ادامه فعالیت ستاد یادشده عملاً منتفی شود (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳).

نتیجه‌گیری

پیشگیری از بزهکاری امروزه در کنار سرکوبگری به عنوان یکی از مؤثرترین ابزارهای سیاست جنایی برای پاسخ‌دهی به بزهکاری به شمار می‌رود. استادان علوم جنایی ایران در پرتو آموزش و پژوهش و سیاست‌گذاران جنایی ایران نیز از رهگذر تدوین مقررات، سیاست‌گذارها و برنامه‌ریزها به پیشگیری از بزهکاری توجه کرده‌اند. با وجود این، پیشگیری از بزهکاری در ایران با چالشهایی روبه‌روست که برای رفع آن باید راهکارهایی ارائه شود:

۱. آموزش دست‌اندرکاران پیشگیری از بزهکاری

سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق در زمینه پیشگیری از بزهکاری نیازمند تخصص

دست‌اندرکاران در این خصوص و اشراف آنان به مباحث جرم‌شناختی، به ویژه مباحث پیشگیری از بزهکاری است؛ از این رو، شماری از اسناد فراملی مانند پیمان‌نامه مبارزه با فساد سال ۲۰۰۳ م. در بند ۱ ماده ۹ و مواد ۳۶ و ۶۰ به آموزش دست‌اندرکاران پیشگیری از بزهکاری اشاره کرده است. در ایران نیز با توجه به نبود تخصص در میان دست‌اندرکاران پیشگیری از بزهکاری - که یکی از چالشهای اساسی فراروی این امر به شمار می‌رود و به همین دلیل نویسندگان پیش‌نویس برنامه ملی پیشگیری از جرم در بند «ب» گفتار چهارم و بند «الف» گفتار پنجم مبحث نخست فصل چهارم بر لزوم آموزش دست‌اندرکاران پیشگیری از بزهکاری تأکید ورزیده‌اند - به کارگماردن متخصصان پیشگیری از بزهکاری یا آموزش دست‌اندرکاران این امر از راه برگزاری دوره‌های فراگیر می‌تواند نقش به‌سزایی در اتخاذ سیاستهای دقیق در زمینه پیشگیری از بزهکاری ایفا نماید.

۲. تمرکزگرایی در مدیریت پیشگیری از بزهکاری

پیشگیری از بزهکاری در ایران بر اساس مقررات فراتقنینی و شماری از مقررات تقنینی و فروتقنینی به برخی از نهادهای اجرایی و قضایی واگذار شده است. این نهادها معمولاً برای اجرای این وظیفه به دلیل نبود هماهنگی و مدیریت متمرکز تاکنون با رویکردهای ناهمگون و گاه متضاد، به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در خصوص پیشگیری از بزهکاری پرداخته‌اند؛ از این رو، تمرکزگرایی در مدیریت پیشگیری از بزهکاری که از سوی تدوین‌کنندگان «لایحه پیشگیری از وقوع جرم» نیز در صدر ماده ۲ و بند ۳ ماده ۳ مورد توجه قرار گرفته است، می‌تواند بر همگرایی نهادها در سیاست‌گذاریها و برنامه‌ریزیها تأثیرگذار باشد.

۳. اصلاح نظام آمار جنایی

آمار جنایی که از میزان چندی یا شمارش جامعه بزهکاران (بزهکاران مهاجر، بزهکاران خردسال، زنان بزهکار و...) یا اعمال مجرمانه (قتل، سرقت، کلاهبرداری و...) به اعتبار یکی از ویژگیهای کیفی موضوع (اردبیلی، ۱۳۶۵: ۱۵۸) سخن می‌گوید، نقش مؤثری در نظریه‌پردازی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه پیشگیری از

بزهکاری ایفا می‌کند. در کشور نهادهای متعددی مانند نیروی انتظامی، دادسرا و سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور با تأسیس واحدهای آمار گه گاه به انتشار آمارهای جنایی (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: رحمدل، ۱۳۸۳: ۲-۱۲۳) مبادرت می‌ورزند. با وجود این، به نظر می‌رسد انتشار این آمارها نمی‌تواند از یک سو به دانشجویان در ترسیم سیمای جنایی ایران و نظریه پردازی در زمینه پیشگیری از بزهکاری و از سوی دیگر، به سیاست گذاران جنایی در شناسایی مشکلات و اتخاذ تدابیر مناسب کمک کند؛ زیرا این آمارها معمولاً برای پیشبرد هدفهای درون سازمانی، دریافت بودجه، گزارش عملکرد و مواردی از این قبیل تنظیم می‌شوند. بدین سان، اصلاح نظام آمار جنایی ایران که از سوی پیش نویسندگان برنامه ملی پیشگیری از جرم نیز در قسمت سوم بند «ب» گفتار پنجم مبحث نخست فصل چهارم مورد اشاره قرار گرفته است، امری ضروری به شمار می‌آید.

۴. بسترسازی برای مشارکت نهادهای جامعوی

سیاست جنایی در معنای امروزی آن، دربرگیرنده آن دسته از تدابیر کنشی و واکنشی است که از سوی نهادهای دولتی و جامعوی برای پاسخ‌دهی به پدیده مجرمانه اتخاذ می‌شود؛ بنابراین، سیاست گذاران جنایی، امروزه افزون بر واگذاری پیشگیری از بزهکاری به شماری از نهادهای دولتی برای دسترسی به نتیجه‌ای بهتر، بیشتر بر «پیشگیری دولتی از بزهکاری» تأکید می‌ورزند تا «پیشگیری جامعوی از بزهکاری»؛ از این رو، بسترسازی برای مشارکت نهادهای جامعوی که در صدر ماده ۲ و بند ۴ ماده ۳ لایحه پیشگیری از وقوع جرم و در بند «ج» گفتار ششم مبحث نخست فصل چهارم پیش نویس برنامه ملی پیشگیری از جرم مورد توجه قرار گرفته است، می‌تواند بر کاهش میزان بزهکاری تأثیر گذار باشد.

۵. پیش‌بینی بودجه‌ای جداگانه برای پیشگیری از بزهکاری

بودجه و امکانات مالی مناسب، خواه برای نهادهای دانشگاهی و پیرادانشگاهی و خواه برای دستگاههای اجرایی و قضایی، می‌تواند به این نهادها در نظریه پردازیها، سیاست گذاریها و برنامه‌ریزیها کمک شایان توجهی نماید. در کشور

سیاست‌گذاران جنایی برای پیشگیری از بزهکاری تاکنون بودجه‌ای جداگانه جز در یک مورد خاص، یعنی پیشگیری از بزهکاری مواد مخدر پیش‌بینی نکرده‌اند؛ از این رو، با توجه به نقش مؤثر توانایی مالی نهادها و دستگاهها در آموزش و پژوهش پیشگیری از بزهکاری و اجرای دقیق برنامه‌ها و طرحهای پیشگیرانه، اختصاص بودجه‌ای مستقل به پیشگیری از بزهکاری امری مفید به نظر می‌رسد.

بدین ترتیب، با توجه به اینکه امروزه در پرتو شماری از اسناد فراملی می‌توان از «جهانی‌شدن مفهوم پیشگیری از بزهکاری» سخن گفت، بهتر است سیاست‌گذاران جنایی با برطرف کردن موانع یادشده بر سرراه دانشگاهیان و مرتفع ساختن کاستیهای دستگاههای اجرایی و قضایی، پیشگیری از بزهکاری را در سیاست جنایی ایران سامان بخشند.

کتاب‌شناسی

- آنسل، مارک، *دفاع اجتماعی*، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
- «آیین‌نامه مرکز مطالعات حقوقی و قضایی دادگستری»، *فصلنامه حق*، دفتر یکم، ۱۳۶۴.
- اداره کل امور فرهنگی و پیشگیری دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، *کارنامه فعالیتها و اقدامات فرهنگی و پیشگیری از سال ۱۳۸۱ تا سال ۱۳۸۳*، ۱۳۸۳.
- اردبیلی، محمدعلی، «آمار جنایی»، *فصلنامه حق*، شماره ۸، ۱۳۶۵.
- همو، «مصاحبه در مورد برنامه‌های گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی»، *خبرنامه انجمن ایرانی حقوق جزا*، شماره ۲، ۱۳۸۴.
- بدریان، فخرالدین، *مجموعه کامل قوانین و مقررات مواد مخدر*، انتشارات رهام، ۱۳۸۲.
- بکاریا، سزار، *رساله جرایم و مجازاتها*، ترجمه محمدعلی اردبیلی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۰.
- پرادل، ژان، *تاریخ اندیشه‌های کیفری*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، سمت، ۱۳۸۰.
- خسروی، محمدرضا، آشنایی با مرکز پژوهشهای قوه قضائیه، *مجله حقوقی دادگستری*، شماره ۲۲، ۱۳۷۷.
- دفتر پیشگیری از آسیبهای اجتماعی معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور، *خلاصه برنامه‌های جاری*، ۱۳۷۷.
- دفتر حقوقی و قوانین وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، «فرایند تدوین و تصویب قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی ایران»، *مجله حقوقی تأمین اجتماعی*، شماره ۱، ۱۳۸۴.
- رحمدل، منصور، «آمار جنایی و کارکردهای آن»، *مجله حقوقی دادگستری*، شماره ۴۸ و ۴۹، ۱۳۸۳.
- *روزنامه اطلاعات*، ۹ خرداد ۸۵، شماره ۲۳۶۴۰.
- سعدی شیرازی، شیخ مصلح‌الدین، *گلستان*، تصحیح محمدعلی فروغی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۰.
- شرح وظایف «قطب سیاست جنایی»، موجود در دفتر قطبهای علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- صفاری، علی، «مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۳۳ و ۳۴، ۱۳۸۰.
- طاهایی‌نژاد، سیدعلیرضا، *پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکاران در حقوق ایران*، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.
- کمیسیون پیشگیری از وقوع جرم مرکز مطالعات توسعه قضایی، *پیش‌نویس برنامه ملی پیشگیری از جرم*، ۱۳۸۵.
- کمیسیون پیشگیری از وقوع جرم مرکز مطالعات توسعه قضایی، *گزارش عملکرد از سال ۱۳۸۱ تا سال ۱۳۸۴ و برنامه‌های آن در سال ۱۳۸۵*، ۱۳۸۵.
- کی‌نیا، مهدی، *مبانی جرم‌شناسی*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
- گسن، رمون، *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران، مجد، ۱۳۷۴.
- مدیریت پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی وزارت آموزش و پرورش، *اهداف و برنامه‌ها*، ۱۳۸۴.
- معاونت حقوقی و توسعه قضایی، *عملکرد پنج‌ساله نخست و برنامه جامع عملیاتی دوم توسعه قضایی*، قم، سلسبیل، ۱۳۸۴.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «از حقوق جنایی تا علوم جنایی» (دیباچه)، علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، سمت، ۱۳۸۳.
- همو، «پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵ و ۲۶، ۱۳۷۸.
- همو، «پیشگیری عادلانه از جرم»، علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، تهران، سمت، ۱۳۸۳.
- همو، تقریرات جرم‌شناسی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳.
- همو، «جایگاه جرم‌شناسی در ایران»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۶۸ و ۱۶۹، ۱۳۷۶.
- همو، «جرم‌شناس: صاحب یک تخصص علمی یا صاحب یک کار حرفه‌ای»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۵۶ و ۱۵۷، ۱۳۷۲.
- همو، «سیاست جنایی سازمان ملل متحد»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۸، ۱۳۷۵.
- همو، سیاست جنایی، علوم جنایی، قم، سلسبیل، ۱۳۸۴.
- همو، «نقش مطالعات و یافته‌های جرم‌شناسی در تحولات حقوق کیفری و جرم‌شناسی»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۳ و ۱۴، ۱۳۷۳.
- همو و حمید هاشم‌بیگی، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰.
- نوربها، رضا، زمینه جرم‌شناسی، گنج دانش، ۱۳۷۷.
- نیازپور، امیرحسین، بزهکاری به عادت و پیشگیری از آن، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳.
- همو، «پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی و لایحه پیشگیری از وقوع جرم»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵، ۱۳۸۲.
- همو، «حقوق پیشگیری از بزهکاری در ایران»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۸ و ۴۹، ۱۳۸۳.
- وامقی، روشنگر و سعید مدنی قهفرخی، «جایگاه پیشگیری در نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی»، مجله حقوق تأمین اجتماعی، شماره ۱، ۱۳۸۴.
- وزیریان، محسن، «مروری بر برنامه‌های کاهش تقاضای مواد در ایران و توصیه‌هایی برای برنامه‌های توسعه و راهبری کشور»، مجله رفاه اجتماعی، شماره ۸، ۱۳۸۲.